

lerinin ölüm tarihleri kaydedilmiştir (TSMK, Revan Köşkü, nr. 634/2, vr. 81-85; Köprülü Ktp., Mehmed Âsım, nr. 84/3, vr. 201-205). **7. el-İ'lâm bi-muştalahî's-şuhûd ve'l-hükkâm.** Şürût ilmi kapsamındaki terim ve usuller hakkında olup ayrıca edebî'l-kâdî ile ilgili bazı bilgileri ve müellifin bu konudaki düşünce ve eleştirilerini ihtiva eder (Süleymaniye Ktp., Kadızâde Mehmed Efendi, nr. 119; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Yeni Bağışlar, nr. 143/5). Embiya Tunali, *Hanefi Hukukçu Tarsûsî'nin el-İ'lâm fi Mustalahî's-Şuhûd ve'l-Hükkâm* başlıklı yüksek lisans teziyle eseri neşre hazırlamıştır (2006, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). **8. İzâhu'l-esrârî'l-hâfiyye fî kitâbi vakfi'l-mezra'ati'l-Asrûniyye.** Dimaşk Asrûniye mezrasının vakfî konusundaki ihtilâf hakkında müellifin görüşünü içeren bir risâle olup *Enfa'u'l-vesâ'il* içinde yer almaktadır. **9. en-Nürü'l-Lâmi' fî mâ yu'melü bihî fi'l-câmî'.** Emevîye Camii'nin idarî ve malî yönetim ve hizmetlerine, görevlilerin kontrolüne dair konuların ele alındığı bu küçük risâle *Tuhfetü'l-Türk* içinde bulunmaktadır (s. 102-105). **10. Risâle fî cevâzi ikâmeti'l-cum'a fi mevzi'ayn min mısr vâhid.** Müellif, müstakil bir risâle şeklinde hazırladığı bu çalışmasını muhafaza amacıyla *ed-Dürretü's-seniyye* adlı eserine bir bölüm halinde eklemiştir (Tûnekî, III, 243). **11. Risâle fî cevâzi nakli's-şehîd** (Millet Ktp., Murad Molla, nr. 738/2). **12. Urcûze fî ma'rifeti mâ beyne'l-Eşâ'ire ve'l-Hanefiyye mine'l-hilâf fi uşûli'd-dîn** (yirmi beş beyitlik bir manzume olup Safedî tarafından nakledilmiştir; bk. *A'yânü'l-âşr*, I, 102-103). Kaynaklarda Tarsûsî'ye *Şerhu'l-Hidâye li'l-Merğînânî* adlı beş ciltlik bir kitap ve başka eserler de nisbet edilmektedir (bk. İbn Kâdî Şühbe, III, 119; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 16).

BİBLİYOGRAFYA :

Tarsûsî, *Tuhfetü'l-Türk fî mâ yecibü en yu'fele fi'l-mülk* (nşr. Rıdvân es-Seyyid), Beyrut 1413/1992, s. 84, 102-105, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 19-50; a.e. (nşr. Muhammed Minasrî), Dimaşk 1997, neşredenin girişi, s. 41-60; Safedî, *A'yânü'l-âşr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), Beyrut-Dimaşk 1418/1998, I, 100-103; III, 270-275; İbn Kâdî Şühbe, *et-Târîh* (nşr. Adnân Derviş), Dimaşk 1994, III, 116, 118-120, 125; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, I, 213-214; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 43-44; III, 18-19; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 129-130; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-te-râcim fî tabakâti'l-Hanefiyye* (nşr. M. Hayr Ramazan Yûsuf), Dimaşk 1413/1992, s. 89-90; Nuaymî, *ed-Dâris fî târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hüseynî), Dimaşk 1367/1948, I, 476, 512, 534-535, 563, 566, 577, 622-623; Temimî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, I, 213-215; *Keşfü'z-zunûn*, I, 97, 127, 183, 364, 705, 830, 910; II, 1300, 1497, 1616, 1832, 2019, 2039; Tûnekî, *Mu'cemü'l-muşan-*

nifin, Beyrut 1926, III, 241-243; Brockelmann, *GAL*, II, 94-95; *Suppl.*, II, 87; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 16; Asri Çubukçu, *Tarsûsî, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri* (doktora tezi, 1977), AÜ İlahiyat Fakültesi; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Ankara 2006, s. 83-84; *Mu'cemü'l-mahtûlâtü'l-mevcûde fî mektebâti İstânbûl ve Ânâtüli* (haz. Ali Rıza Karabulut) [baskı yeri ve tarihi yok], I, 27; M. Winter, "Inter-madhab Competition in Mamluk Damascus: al-Tarsusi's Counsel for the Turkish Sultans", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, XXV, Jerusalem 2001, s. 195-211.

MUHARREM KILIÇ

TARSÜSÎ MEHMED EFENDİ

(ö. 1145/1732)

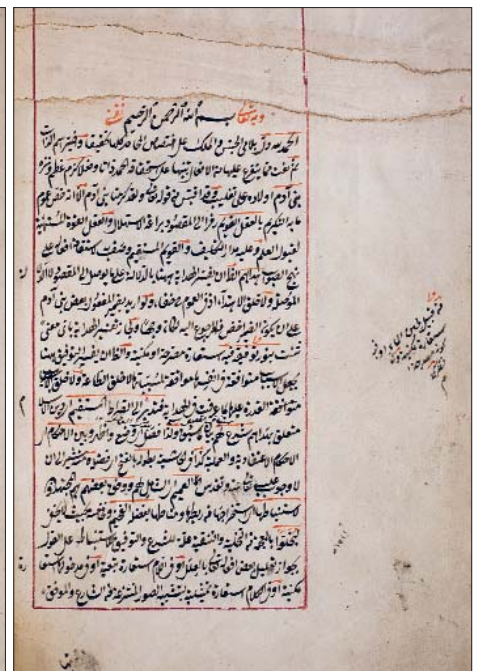
Osmanlı âlimi.

Tarsus'ta doğdu. Babasının adı Ahmed, dedesinin adı Mehmed'dir. Tarsus müftüsü olan babasından ilim tahsil etti. Hocaları arasında Muhammed b. Ali el-Kâmilî, Ahmed b. Muhammed el-Kuşâşî ve Vanî Mehmed Efendi gibi âlimlerin sayılmasından hareketle onun tahsil için Şam, Hicaz ve İstanbul'a gittiği söylenebilir. Babasının vefatından sonra müftülük görevi kendisine verildi. Fıkıh, fıkıh usulü, hadis, tefsir ve kelâm yanında mantık, Arap dili ve astronomiyle de ilgilendi. Ebû Saîd el-Hâdimî'nin babası Kara Hacı Mustafa Efendi'nin Tarsûsî'den ders aldığı bazı icâzet-

nâme kayıtlarından anlaşılmaktadır (M. Zâhid Kevserî, s. 20, 38; Sarıkaya, s. 35-36). Fındıklılı İsmet ve Bursalı Mehmed Tâhir, Tarsûsî'nin 1145 (1732) yılında vefat ettiğini belirtirken *Keşfü'z-zunûn*'un matbu nüshasına eklenen Veliyyüddin Cârullah'a ait bir notta (II, 1657) Mehmed Tarsûsî'nin *Mir'âtü'l-uşûl*'e küçük bir hâşiye yazdığı zikredilir ve ölüm tarihi 1117 (1705) olarak kaydedilir. Daha sonra Bağdatlı İsmâil Paşa, Zirikî ve Kehhâle gibi müellifler bu tarihi esas almıştır. Ancak Tarsûsî'ye ait *Kıssatü Yûsuf* adlı eserin müellif hattı nüshasının 1143 (1730) tarihini taşıması, İbnü'l-Cezerî'nin *Uddetü'l-Hişni'l-haşin* adlı eserinin bir nüshasının 1140'ta (1727), Kemalpaşazâde'nin *Risâle fî enne'l-Kur'âne kelâmullâh* ve Molla Gürânî'nin *Risâle fî reddi'l-velâ* adlı kitaplarına ait birer nüshanın 1143 (1731) yılında onun tarafından istinsah edilmesi (*TÛYATOK*, 01/I, s. 158; 01/II, s. 473, 530, 537) ilk tarihin doğruluğunu teyit etmektedir.

Eserleri. Fındıklılı İsmet'le Bursalı Mehmed Tâhir, Tarsûsî'nin *Mir'ât* hâşiyesi ve *Ünmûzecü'l-şulûm* adlı eserini, Bağdatlı İsmâil Paşa *Mir'ât* ve *İşbâtü'l-vâcib* hâşiyelerini zikretmekle yetinirken kütüphaneye kataloglarında ona ait başka eserlere rastlanmaktadır. **1. Hâşiyetü't-Tarsûsî 'alâ Mir'âti'l-uşûl.** Molla Hüsrev'in meş-

Tarsûsî Mehmed Efendi'nin *Hâşiyetü't-Tarsûsî 'alâ Mir'âti'l-uşûl* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 932)

TARSÛSÎ MEHMED EFENDİ

hur eseri üzerine yazılan bir hâşiyedir (İstanbul 1267, 1289 [Abdürrezzâk el-Antâkî'nin hâşiyesiyle birlikte], 1304, 1309, 1312, 1317). **Rahmi Efendi** *el-Feyzû'l-kudsî 'ale't-Tarsûsî* adıyla bir hâşiyeye kaleme almıştır. **2. Hâşiyeye 'alâ Risâleti isbâtî'l-vâcib ve havâşihâ.** Celâleddin ed-Devvânî'nin eserine dair bir hâşiyedir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4834, vr. 212-230, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2032, Kılıç Ali Paşa, nr. 508, vr. 61-89, nr. 656, vr. 17-57, Reisülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1172, vr. 54-77; Köprülü Ktp., Mehmed Âsım Bey, nr. 201 [müellif hattı]). **3. Ünmûzecü'l-'ulûm li-erbâbi'l-fühûm.** Lugat, vaz', işti-kak, sarf, nahiv, meânî, bedî', beyân, aruz, kafiye, mantık, âdâb, kelâm, usûl-i fıkıh, usûl-i hadîs, tefsir, tecvid, hadis, fıkıh, ferâiz, tasavvuf, ebdân, tıp, hesap başlığı altında yirmi dört ilmin kısa tanımlarını ve temel konularını içeren ansiklopedik bir eserdir (İstanbul 1275). Ebû Saîd el-Hâdimî çeşitli konularla ilgili tartışmalarında bu esere sıkça atıfta bulunmuş ve onu eleştirmiştir (Sarıkaya, s. 36, 143). **4. Hâşiyeye 'ale'l-Beyzâvî fî tefsîri sûreti'l-Mülk** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3714, vr. 14-31; *TÜYATOK*, 01/I, s. 159, 168). *Ta'likât (Hâşiyeye) 'alâ Envârî't-tenzîl* adıyla kayıtlı kitap da (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 91, vr. 1-48; Servili, nr. 21 [müellif hattı]) bu eser olmalıdır. **5. Hâşiyeye 'alâ Risâleti'l-âdâb.** Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin münâzara âdâbına dair eseri üzerine yazılmıştır (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1845, vr. 131-139, nr. 1863, vr. 82-97; Fâtih, nr. 4731, vr. 1-12; Yazma Bağışlar, nr. 4165, vr. 1-13; Serez, nr. 3851, vr. 30-42). **6. Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti şerhi Hidâyeti'l-hikme.** Kâdî Mîr Meybûdî tarafından Esîrüddin el-Ebherî'nin eserine yazılan şerh için Muslihüddîn-i Lâri'nin kaleme aldığı hâşiyenin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1919, vr. 260-297, Kılıç Ali Paşa, nr. 1039, vr. 151-165; Millî Ktp., nr. 1579, vr. 18-49). **7. Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti Kul Ahmed.** Ebherî'nin *İsâgüci* adlı eserine Molla Fenârî'nin yazdığı *el-Fevâ'idü'l-Fenâriyye* adlı şerhe dair Kul (Kavl) Ahmed'in kaleme aldığı hâşiyenin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2618 [müellif hattı], Yazma Bağışlar, nr. 2049, vr. 28-70; Hacı Selim Ağa Ktp., Hacı Selim Ağa, nr. 688; MÜ İlahiyat Fakültesi Ktp., Yazmalar, nr. 614). **8. Miftâhu'l-hulâsa li'l-Miftâh** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3714, vr. 39-103, Kasıdecizâde Süleyman Sırrı, nr. 736, vr. 11-69; Edirne Selimiye Ktp., nr. 1802; ayrıca bk. *TÜYATOK*, 01/III, s. 686). **9. Şerhu**

Tuĥfeti'l-mülûk (a.g.e., 01/II, s. 525). **10. Kışsatü Yûsuf** (1143 [1730] tarihli müellif hattı nüshası için bk. a.g.e., 01/II, s. 537; Kütahya Vahîd Paşa İl Halk Ktp., nr. 820). **11. Mecmû'atü'l-mevâ'iz** (müellif hattı nüsha için bk. a.g.e., 01/II, s. 511). **12. Hâşiyeye 'alâ tefsîri sûreti Yâsîn** (a.g.e., 01/II, s. 150-151). **13. Kifâyetü'l-ma'tûrât fi'l-'amel bi-rub'i'l-muĥanĥarât.** **14. Risâle fi'l-'amel bi-rub'i'l-muĥanĥarât.** Astro-nomiye ilgili olan son iki eserden birincisi iki mukaddime ve yirmi babdan, ikincisi bir mukaddime ile altı fasıldan oluşmaktadır (nüshaları için bk. İhsanoğlu v.dğr., I, 369). Bunlardan başka Tarsûsî'nin bazı küçük risâleleri başta Adana İl Halk Kütüphanesi (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ne nakledilmiştir) olmak üzere çeşitli kütüphanelerde mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1657; Cebertî, 'Acâ'ibü'l-âşâr, I, 135, 140-141; İsmet, *Tekmilletü's-Şekâik*, V, 63-64; *Osmanlı Müellifleri*, I, 348; Serkis, *Mu'cem*, II, 1238; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 309; Sait Uğur, *İçel Tarihi*, Mersin 1945, II, 55; *Fihrisü'l-Hizânetü'l-Teymûriyye*, Kahire 1367-69/1948-50, I, 79, 80, 176, 177; III, 182; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VI, 12; *TÜYATOK*, 01/I, s. 86, 150-151, 158, 159, 168, 217, 233, 249, 294, 317; 01/II, s. 345-346, 370, 473, 511, 525, 530, 537; 01/III, s. 686, 724; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1414/1993, III, 102; M. Zâhid Keşerî, *el-Tahrîrü'l-veciz fî mâ yebteĥihü'l-müsteciz* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1413/1993, s. 20, 38; Ahmed Akgündüz v.dğr., *Arşiv Belgeleri Işığında Tarsus Tarihi ve Eshâb-ı Kehf*, İstanbul 1993, s. 468-470; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 368-369; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, I, 333, 349; *Mu'cemü'l-maĥtû-tâti'l-mevcûde fî mektebâti İstânbûl ve Ânâtüli* (haz. Ali Rıza Karabulut) [baskı yeri ve tarihi yok], II, 1144-1145; Yaşar Sarıkaya, *Merkez ile Taşra Arasında Bir Osmanlı Âlimi: Ebu Said el-Hâdimî*, İstanbul 2008, s. 35-36, 39, 49, 143-145, 277; Müjgan Cunbur, "Mersin Kültür Tarihinde Osmanlı Dönemi Bilim Adamları ve Eserleri", *İçel Kültürü*, II/5, Mersin 1988, s. 4.

ABDULLAH KAHRAMAN

TARTÛS

(طرسوس)

Suriye'de Akdeniz kıyısında tarihî bir şehir.

Antartus (Antarsus), Antarados, Konstantia, Tortosa (Tortouse) adlarıyla da anılan Tartûs, Suriye'nin sahil kesiminde kıyı çizgisinin 2 km. kadar yakınında bulunan Ervâd adasının karşısında yer alır. Bundan dolayı şehre Grekçe Antarados (Ervâd'ın karşısı) adı verilmiştir. Eskiçağ'da Ervâd

adasının bir kolonisi şeklinde kuruldu. Milâttan sonra 346'da Bizans İmparatoru Konstantios tarafından yeniden inşa edildi. Şehir Hz. Ömer zamanında Ubâde b. Sâmî kumandasındaki İslâm kuvvetleri tarafından 17 (638) yılında ele geçirildi. Yerli halk şehri terketti, bu yüzden Tartûs uzun süre iskân edilmeden kaldı. Suriye Valisi Muâviye, Hz. Osman'ın halifeliği döneminde burada yeni bir müstahkem şehir kurdu; Kıbrıs ve Ervâd adasının fethinin (28/649, 33/654) ardından iktâ tahsis ettiği askerleri buraya yerleştirdi (Belâzürî, s. 190). Ya'kûbî yanlış olarak Anzarzûs şeklinde kaydettiği Tartûs'ta Kindeliler'in yaşadığını söyler (*el-Büldân*, s. 162). İbn Havkal şehrin Humus'a bağlı bir kale olduğunu ve etrafının taştan yapılmış surlarla çevrili bulunduğunu, Hz. Osman'a ait mushafın da burada muhafaza edildiğini kaydeder (*Şûretü'l-arz*, s. 176-177). İbn Hurdâzbih de Tartûs'un (Antartus) Humus arazisi içinde yer aldığını belirtir (*el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 76). Kudâme b. Ca'fer, Tartûs'tan Cünd-i Humus'a bağlı bir şehir diye bahseder (*el-Harâc*, s. 188). Şerîf el-İdrîsî, Tartûs'un Suriye sahillerinde Humus'a iki merhale mesafede müstahkem surlarla çevrili küçük bir ticaret merkezi olduğunu, şehrin çok güzel çarşılarında canlı bir ticaret hayatının hüküm sürdüğünü söyler (*Nüzhetü'l-müşâk*, I, 375; II, 644). İdrîsî, Tartûs'taki ünlü Meryem (Mâriyâ) Kilisesi'ni yanlışlıkla Ervâd adasında gösterir (a.g.e., II, 644). Yâkût el-Hamevî, şehrin adının Taratûs şeklinde okunması gerektiğini ve VII. (XIII.) yüzyılın ilk çeyreğinde Haçlılar'ın elinde bulunduğunu kaydeder (*Mu'cemü'l-büldân*, IV, 33-34). Ebû'l-Fidâ ise kendisinden önceki coğrafyacıların verdiği bilgileri tekrarlamakla yetinir. İbn Fazlullah el-Ömerî, Tartûs'un VIII. (XIV.) yüzyılda Trablus'a (Trablusşam) bağlı olduğunu belirtir (*et-Ta'rif*, s. 259). Kalkaşendî'nin verdiği bilgilerden şehrin IX. (XV.) yüzyılda da Trablus'a bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır (*Şubhu'l-a'sâ*, IV, 148).

İbn Havkal, çağdaşı Bizans İmparatoru Nikephoros Phokas'ın 357-358 (968-969) yıllarında gerçekleştirdiği Suriye seferi sırasında Tartûs şehrini de kuşattığını, ancak kuşatmanın başarısızlıkla sonuçlandığını ve imparatorun buradan uzaklaştığını zikrederken (*Şûretü'l-arz*, s. 176-177) Yahyâ b. Saîd el-Antâkî, 10 Zilhicce 357 (5 Kasım 968) tarihinde Trablus önlerine gelen imparatorun dokuz günlük bir kuşatmanın ardından Arka'yı ele geçirdiğini ve daha sonra diğer sahil şehirleri üzerine yürüdüğünü, Hisnıcebele ve Merakiye ile birlikte